

Türkmenistanyň Döwlet býujetiniň girdejileriniň toparlara bölünişini ulanmak boýunça

GÖRKEZMELER

Türkmenistanyň Döwlet býujetiniň girdejileri býujete ähli hökmany salgyt töleglerinden, salgyt däl töleglerden, maýa bilen amallar boýunça gelip gowuşýan serişdelerden, Döwlet býujetinden karz berlen serişdeleriň gaýtarylyp berilmegi boýunça gelip gowuşýan serişdelerden, şeýle hem, alynýan resmi geçirmelerden (transfertler) we karz serişdelerden ybaratdyr.

Türkmenistanyň Döwlet býujetiniň girdejileriniň toparlara bölünişinde girdejiler, olaryň görnüşleri, atlary, gelip gowuşýan ugurlary, olaryň töleýjileri boýunça alty belgili san bilen belgilenip, olaryň birinjisi - baplary, soňraky ikisi - esasy toparlary, ondan soňraky ikisi - toparlary, in soňkysy bolsa - kiçi toparlary aňladýar.

Girdejileriň toparlara bölünişinde **6 bap bolup**, olaryň her biri birnäçe **esasy toparlara** bölünýär:

- 100000 belgili bap - **Salgyt girdejileri** 10 (on) esasy topara;
- 200000 belgili bap - **Salgyt däl girdejiler** 8 (sekiz) esasy topara;
- 300000 belgili bap - **Maýa bilen amallardan girdejiler** 3 (üç) esasy topara;
- 400000 belgili bap - **Döwlet býujetinden karz berlen serişdeleriň gaýtarylyp berilmegi** 2 (iki) esasy topara;
- 500000 belgili bap - **Alnan resmi geçirmeler (transfertler)** 2 (iki) esasy topara;
- 600000 belgili bap - **Karz alnan serişdeler** 2 (iki) esasy topara.

Býujetiň girdejileriniň toparlara bölünişiniň her bir **esasy topary**, öz gezeginde, **toparlara** bölünýär, mysal üçin, 101000 belgili, "Goşulan baha üçin salgyt" atly esasy topar şu aşakdaky toparlara bölünýär:

- hususy telekeçiler tarapyndan tölenilýän goşulan baha üçin salgyt (101010);
- gaz boýunça goşulan baha üçin salgyt (101020);
- nebit we nebit önümleri boýunça goşulan baha üçin salgyt (101030);
- pagta süýümi boýunça goşulan baha üçin salgyt (101040);
- arak, çakyr önümleri boýunça goşulan baha üçin salgyt (101050);
- beýleki harytlar, işler, hyzmatlar boýunça goşulan baha üçin salgyt (101060).

Býujet toparlara bölünişiniň baplarynyň toparlary zerur ýagdaýlarda salgyt we salgyt däl girdejileriň, ýygymlaryň, tölegleriň hem-de beýleki girdejileriň töleýjileri we gelip gowuşýan ugurlary boýunça **kiçi toparlara** bölünýär.

SALGYT GIRDEJILERI

“Salgyt girdejileri” diýen **100000 belgili babyň** düzüminde:

- goşulan baha üçin salgyt (101000 belgide);
- goşmaça tölegler (102000 belgide)
- ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgyt (103000 belgide);
- emläk üçin salgyt (104000 belgide);
- edara görnüşli tarapyň peýdasyndan (girdejisinden) alynýan salgyt (105000 belgide) – **Döwlet býujetiniň girdejilerini emele getirýän esasy salgytlary** hasaplanylýar.

106000 belgili **şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy** atly esasy topar 4 sany topardan ybarat bolup, olaryň 1-njisinde kärhanalar, edaralar we guramalar **salgyt ýumuşçysy** bolmak bilen (eýeçiligiň görnüşine hem-de pudaklaýyn tabynlygyna garamazdan), olaryň raýatlaryň hasaplanyp ýazylan zähmet hakyndan tutup galyp, döwlet býujetine geçirýän girdeji salgydynyň möçberleri görkezilýär.

2-nji topara, şahsy adamlaryň patent tölegi bellenen işleriň sanawyna **girmeyän** iş bilen meşgullanmaktan girdeji alan ýagdaýynda, olaryň özleriniň ýaşaýan ýeri boýunça salgyt gullugyna dolduryp berýän bellenen görnüşdäki **salgyt beýannamasy** esasynda salgyt gullugynyň hasaplaýan hem-de doly we öz wagtynda döwlet býujetine geçirilmegini üpjün edýän girdeji salgydynyň möçberleri degişlidir.

"Salgytlar hakynda" Türkmenistanyň bitewi Kanunyna laýyklykda **ýerli ýygmylaryň** (107000 belgide) baş görnüşi salgyt girdejilerine degişlidir:

- mahabatlandyрма üçin ýygym (107010);
- şäherleriň, şäherçeleriň we oba ýerleriniň çäklerini abadanlaşdyrmak üçin belli bir maksada gönükdirilen ýygym (107020);
- awtoduralgalaryň eýelerinden alynýan ýygym (107030);
- awtomobilleriň ýerlenilmegi üçin ýygym (107040);
- itleriň eýelerinden alynýan ýygym (107050).

Salgyt girdejileriň ýokarda ady agzalan görnüşleri boýunça býujete geçirmeler hasaplanylanda salgyt töleýjiler salgyt babatda salgyt möçberlerini (stawka); salgytlar we tölegler hasaplananda kabul edilýän aýyrmalary; berilýän salgyt ýeňillikleriniň sanawyny we olardan peýdalanmagyň tertibini kesgitleýän "Salgytlar hakynda" Türkmenistanyň bitewi Kanunyny (2004-nji ýylyň 1-nji noýabryndan güýje giren, oňa girizilen üýtgetmeleri we goşmaçalary hasaba almak bilen) talaplaryndan, hem-de Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugynyň başlygynyň 2011-nji ýylyň 10-njy martynda çykaran 13-Ö belgili buýrugy we Türkmenistanyň Maliýe ministriniň 2011-nji 10-njy martynda çykaran 26 belgili buýrugy bilen tassyklanylýan hem-de Türkmenistanyň Adalat ministrliگی tarapyndan 2011-nji ýylyň 25-nji martynda 559 san bilen bellige alnan, "Salgytlar hakynda" Türkmenistanyň bitewi Kanunynyň 2-nji bölegi bilen bellenen salgyt beýannamalarynyň we beýleki resminamalaryň görnüşlerini ulanmak boýunça Usuly görkezmeleriň" (oňa girizilen üýtgetmeleri we goşmaçalary hasaba almak bilen) düzgünlerinden ugur almalydyrlar.

Şeýle hem, **salgyt girdejilerine**: hökmany döwlet pensiýa ätiýaçlandyrmasynda pensiýa gatançlary, gümrük paçlary, salgyt kanunçylygynyň bozulandygy üçin jerimeler we puşmana tölegleri ýaly býujete tölenilýän tölegler goşulýar. Olarda salgydyň alamatlarynyň hemmesiniň däl-de käbrileriniň bolandygy sebäpli, bu tölegler salgyt girdejileriniň aýratyn görnüşi hökmünde ykrar edilýär.

Türkmenistanyň **“Döwlet pensiýa ätiýaçlandyrmasy hakynda”** kanuna laýyklykda eýeçiligiň görnüşine we edara tabynlygyna garamazdan hemme ätiýaçlandyryýanlar hökmany döwlet pensiýa ätiýaçlandyrmasynda pensiýa gatançlary 108000 belgili esasy toparyň iki topary, ýagny:

- hökmany pensiýa ätiýaçlandyrmasynda pensiýa gatançlary (108000)
- hökmany hünär pensiýa ätiýaçlandyrmasy üçin pensiýa gatançlary (108090) boýunça töleýärler.

Agzalan toparlar öz gezeginde hökmany döwlet pensiýa ätiýaçlandyrmasyň görnüşine we degişli ätiýaçlandyryýanlara baglylykda kiçi toparlara bölünýär.

Býujete tölegleriň mazmunyndan ugur alyp, **gümrük paçlary** 109000 belgili esasy toparda, gümrük işleriniň geçirilendigi üçin töleg hem-de gümrük gözegçilik işleriniň geçirilmeginden gelýän girdejiler bolsa 202000 belgili **“Ýörite hyzmatlar üçin tölegler we ýygymlar”** atly esasy toparda görkezilendir.

Salgyt hukuk bozulmalary üçin jerimeler, puşman tölegleri, şeýle hem salgyt kanunçylygynyň bozulandygy üçin edara ediş jerimleri **“Salgyt kanunçylygynyň bozulandygy üçin jerimleri”** atly esasy topary düzýärler (býujetiň girdejileriniň toparlara bölünişinde 110000 belgide). “Salgytlar hakynda” Türkmenistanyň bitewi Kanunynyň 71-nji maddasyna laýyklykda, şol toparyň birinji iki kiçi topary (salgyt kanunçylygynyň bozulandygy üçin tölenilýän jerimeler, puşman tölegleri) boýunça býujete hakyky gelip gowşan serişdeleriň 50 göterimi salgyt gullugynyň işgärleriniň zähmet haklaryny maliýeleşdirmäge gönükdirilýär.

SALGYT DÄL GIRDEJILER

“Salgyt däl girdejiler” diýen **200000 belgili bapda** döwlet emläginiň (önümçilik serişdelerinden, ulag serişdelerinden, enjamlardan başgalary) satylmagy we olaryň kärendä berilmegi, hyzmatlaryň ýerine ýetirilmegi, harytlaryň peýdalanylmagy ýa-da olaryň peýdalanylmagyna rugsat berilmegi üçin tölegler, paçlar, ýygymlar, jerimleriň, puşman pullarynyň ähli görnüşleri (salgyt kanunçylygynyň bozulandygy üçin tölenilýän jerimelerden we puşman töleglerinden başgalary), karzlar boýunça göterimler we beýleki býujete hökmany geçirilýän we yzyna gaýtarylmaýan gündelik girdejiler görkezilýär.

Salgyt däl girdejileriň 201000 belgidäki “Döwlet eýeçiliginden gelýän girdejiler” atly esasy toparynyň 201010 belgili “Döwlet emlägine ygtyýar etmekden gelýän girdejiler” toparynyň tölegleri hasaplananda, Türkmenistanyň Prezidentiniň 2006-njy ýylyň 9-njy martyndaky 7808 belgili, “Döwlet emläginiň kärendesinden alynýan peýdanyň ulanylyşynyň netijeliligini ýokarlandyrmak hakynda” kararyna laýyklykda,

kärende töleginiň 50 göteriminiň Türkmenistanyň Altyn asyryny ösdürmegiň döwlet gaznasyna geçirilýänligi hasaba alynmalydyr. Şertnamalaýyn borçnamalaryň bozulandygy üçin jerimeler we puşman tölegleri hem, degişlilikde, 201011 we 201012 kiçi toparlarda görkezilmelidir.

Şu esasy toparyň 201020 (Suwdan peýdalanmak üçin tölegler) we 201030 (Ýer üçin we ýerden peýdalanmak üçin tölegler) belgili toparlary babatda tölegler hasaplananda, degişlilikde, 2004-nji ýylyň 25-nji oktýabrynda kabul edilen "Suw hakynda" (29-njy madda) hem-de "Ýer hakynda" (55-nji, 56-njy maddalar) Türkmenistanyň bitewi Kanunlarynyň (girizilen üýtgetmeleri we goşmaçalary hasaba almak bilen) talaplary berjaý edilmelidir.

"Maýa bilen amallardan girdejiler" diýen **300000 belgili bapda** Türkmenistanyň dahyllylaryna (rezidentlerine) we dahylsyzlaryna (rezident dällerine) döwlet eýeçiligindäki kärhanalary hususylaşdyrmakdan, döwlete degişli önümçilik serişdelerini, ulag serişdelerini, enjamlary satmakdan, harytlaryň döwlet gorlarynyň, maddy däl aktiwleriň satylmagyndan gelip gowuşmalar görkezilýär.

"Döwlet býujetinden karz berlen serişdeleriň gaýtarylyp berilmegi" diýen **400000 belgili babyň** esasy toparlary we toparlary býujete degişli däl döwlet gaznalary, döwlet dolandyryşynyň beýleki derejeleri, döwletiň maliýe edaralary we maliýe däl kärhanalary tarapyndan öň olara berlen karzlaryň, şeýle hem daşary ýurtlaryň Hökümetlerine berlen karzlaryň esasy böleginiň we möhleti gaýra goýlan bergileriň üzlüşiilmeleriniň hasabyny ýöretmek üçin niýetlenendir.

"Alnan resmi geçirmeler (transfertler)" diýen **500000 belgili babyň** "Içerki geçirmeler" atly 501000 belgili esasy toparynyň toparlaryna we kiçi toparlaryna deňeçerlemek üçin aşakda (ýokarda) durýan býujetlere berilýän serişdeler (dotasiýalar), aşakda (ýokarda) durýan býujetlerden özara hasaplaşyklar boýunça alnan serişdeler, Merkezleşdirilen býujete geçirilýän esasy salgytlardan ýerli býujetlere geçirmeler, şeýle hem Türkmenistanyň dahyllylarynyň (rezidentleriniň) döwlete pul serişdelerini meýletin geçirmeleri, sowgatlary we peşgeşleri, şol sanda mekdepler, hassahanalar, muzeýler, teatrlar, medeniýet edaralary, beýleki döwlet edaralary üçin jaýlar, desgalar, medeni gymmatlyklar, gozgalmaýan emläk, enjamlar görnüşinde döwlete berlen peşgeşler we sowgatlar we beýleki içerki geçirmeler (transfertleri) degişlidir.

Şu babyň "Daşary ýurtlardan geçirmeler" atly 502000 belgili esasy toparynyň toparlaryna we kiçi toparlaryna Türkmenistanyň dahylsyzlaryndan (rezident dällerinden) döwlete pul serişdelerini meýletin geçirmeleri, sowgatlary we peşgeşleri, peşgeş hökmünde iberilen harytlary satmakdan alnan girdejiler, düýpli taslamalar üçin ýardam pullary, beýleki gündelik we maýa geçirmeleri (transfertleri) degişlidir.

"Karz alnan serişdeler" atly **600000 belgili babyň** esasy toparlarynda, toparlarynda we kiçi toparlarynda býujet ýetmezçiligini maliýeleşdirmek üçin, degişlilikde, **içerki we daşarky karz almalar** görkezilýär hem-de döwletiň gysga, orta we uzak möhletli içerki karzlaryny, halkara maliýe guramalarynyň, daşary döwletleriň hökümetleriniň karzlaryny öz içine alýar.